

1999 Yılı Başında Türk Ekonomisindeki Trendler

Gazi Erçel

Başkan

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

HBB Televizyonunda Söyleři

16 Şubat 1999

Ankara

Türkiye ekonomisi ve dünya ekonomileri açısından son derece ilginç bir dönemden geçiyoruz. Hem uluslararası platformda hem de ülkemizde ekonomik açıdan değişik ve beklenmeyen gelişmeler oldu. Siyasi değişmeler ve gelişmelerin yanında küreselleşme dediğimiz olay yeni boyutlar ortaya çıkıyor. Geçen yıllara şöyle bir baktığımızda; 1997'nin sonlarında yaşanan Asya krizi, dünyanın hiç beklemediği ve aslında dünya ekonomilerinin de en iyi olduğu bir zamanda ortaya çıktı. Kimse bunu beklemiyordu. Şurayı etkiler, burayı etkilemez diye birtakım tartışmalar oldu. Bir de baktık ki etkilemelerin ötesinde hiç kimsenin düşünemediği bir Rusya krizi ortaya çıktı. Rusya krizi niçin kimsenin düşünemediği bir olaydı, çünkü bir devletin 21. yüzyıla girerken iç borcunu ödeyemeyeceği düşünülemezdi ve düşünülmemeyen şey oldu. Rusya, borçlarımı ödeyemiyorum dedi. Rusya'nın toplam borcu 100 milyar dolar. Küçük de bir tutar değil. Bütün bu gelişmeler dünya ekonomisindeki olumlu bekleyişleri bir anda kriz bekleyişlerine veya kriz politikalarına yöneltti. Aslında krizin tanımını da değişik şekillerde yapıyor ama dünya hiç beklemediği bir yerde bir anda kendini koruma ihtiyacını hissetti. Uluslararası sermaye piyasaları krize karşı önlemler almaya yöneldiler. Bugüne kadar öğrendikleri ve düşündükleri teorik veya pratik bilgilerin kriz sırasında geçerli olmadıklarını gördüler. Bu durum, Rusya krizinden sonra daha da arttı. Bir örnek vermek gerekirse, 1998 yılı Ekim ayının başında Dünya Bankası ve IMF toplantılarına katılan bankacılara baktığımız zaman yüz ifadelerinin çok değişik olduğu gözleniyordu. O sıralarda dünya politik liderliğinin de belirsiz olması nedeniyle, politik karar verme mekanizmaları da zayıflamıştı. Böyle bir ortam içinde dünya nereye gidecek diye soran finans çevreleriyle karşı karşıya kaldık. Bütün bunlar tabii sonunda bizi de etkiledi. Bizim her şeyden önce dünya standartlarına uygun olmayan bir durumumuz var: Yirmi senedir yaşadığımız enflasyon. Öncelikle enflasyonu düşürmemiz veya artışına mani olmamız lazım.

İkincisi, iç ve dış dengelerimizden sağlam olanları daha da sağlamlaştırmak, bozuk olanları da düzeltmek ve sağlamlığa yakınlaştırmak gibi işlevimiz var. Bunun ötesinde de bu dünyada oluşan finansal kriz diye adlandırdığımız durumu da en az şekilde etkilenecek atlatmamız gerekiyor. İşte 1998 yılındaki ekonomik gelişmeler bu üçlü çerçeve içinde yoğunlaştı. Yılın başında hükümet, enflasyonla mücadeleye önem verme alternatifini benimsedi. Bunun nedeni, 1997'nin sonlarına doğru Türkiye'nin yine sorunlu ülkelerin başında gelmesidir. Hiç değilse böyle algılanmasıdır. 1998 yılının kış aylarında oluşturulan senaryolar, Hazine'nin borçlanmada çok büyük yoğunluğu üzerine kuruldu. Hazine bu borçlanmayı yapamayacak ve sonunda biz zor duruma gireceğiz senaryosunun telafuz edilmesi yeni yıla yaklaşırken yoğunlaştı. Buna mani olmak ve enflasyonu birinci yıl yüzde 50'ye, ondan sonraki yıl yüzde 20'ye ve daha sonra da tek haneli rakamlara düşürecek bir ekonomik program uygulamak en akılcı yol olarak hükümetin karşısına çıktı, uygulama başladı. Programın esası şuydu; kamunun dış ve iç borcunun borcun gayri safi milli hasılaya olan oranı değişmeyecek, bütçe politikası daha sıkı olacak, ayrıca antienflasyonist politikayı destekleyen sıkı bir para politikası da uygulanacaktır. Bu türden yaratılan bir iç finansman dengesi dışarıdan gelecek kaynaklarla finanse edilmeye başlandığı zaman da biz para politikasını biraz gevşeterek sıkı bütçe politikasıyla beraber programı götürüleceğiz; stratejinin esası bu idi.

Aslında Hazine'nin iç ve dış borçlarının gayri safi milli hasılaya oranı, o kadar yüksek değildir. Türkiye şartlarında yüzde 40 oranlarında bir borçluluk var, eğer bunu yükseltirseniz sizin piyasadan bunlar için tekrar bulabileceğiniz fonlar giderek azalacak veya borçlanma imkanınız daralacaktır. Bu nedenle bu oranın sabit tutulması çok önemlidir. İkinci olarak, bütçenizde faiz dışındaki fazlayı artıracaksınız, gayri safi milli hasılanın yüzde 4'ü, 5'i civarlarında bir yere getireceksiniz ki, piyasalara güven versin.

Burada şu noktayı da vurgulamak isterim: bütçenin faiz dışı fazlası hükümetin enflasyonla mücadelede veya bozulan dengeleri düzeltmedeki hem isteğini hem de gücünü gösteriyor. Bu fazla ne kadar büyük olursa enflasyonla mücadelede o kadar da güçlü olduğunuzu gösteriyor. Para politikası da fiskal alandaki gelişmeleri izleyen ve ona göre davranan bir nitelikte olmalıdır. Bu öyle bir şey ki, bunu yaparken gayri safi milli hasılanın gelişmelerini de dikkate almamız gerekir. Para politikası biraz daha gevşek olduğu takdirde bu sizin ekonomik aktivitelerinizin artışını sağlıyor. Kur politikasında dış dengenin bozulmaması da diğer bir hedef. Bütün bunlara bir de yapısal diye nitelendirdiğimiz sorunlarımızı veya onların çözümlerini eklediğiniz zaman güçlü ve anlamlı bir politika demeti ortaya çıkıyor.

Yapısalardan vergi kanunu değişikliği de gerçekleşince ve programın sonuçları da belirginleşmeye başlayınca 1998 yılının Mayıs ayından itibaren önemli bir dış kaynak akışı oluşmaya başladı. Hepimiz hatırlıyoruz. Biz Merkez Bankası olarak bu türden gelen kısa vadeli sıcak parayı genelde sevmeyiz. Olabilecekleri tahmin ederek tedbir almaya başladık. Rezervlerimiz yükseliyor, bu belirli ölçülerde kısa dönem için rahatlatıcı, ama çıkışını düşündüğümüzde sorunlu bir kaynak türü. Yılın ortasına gelindiğinde IMF ile bir yakın izleme anlaşması yapıldı. IMF de bir anlamda bu programın kredibilitesine onay verdi. Hep beraber enflasyonu yüzde 50'lere doğru indirmeye yoğun bir şekilde yöneldik. Her ne kadar enflasyon yıl sonunda toptan eşya fiyatları bazında yüzde 50'lere gelse de, iki tane önemli olayla karşılaştık. Birincisi Rusya krizi idi. Rusya krizi bir anda uluslararası para ve sermaye piyasalarının çok

şiddetli tepki vermesine neden oldu. Dünya Bankası'nın baş ekonomisti ve başkan yardımcısı Stiglitz, 1981 senesinde Grossman'la beraber bir makale yayınlamışlar. İlginç olduğu için nakletmek istiyorum. Orada diyorlar ki; bir piyasada ekonomiyi analiz edip değerlendirerek bilenler sınıfına girenler var; bir de bilmeyenler var. Bilenler danışman firma tutuyorlar, iktisatçılar istihdam ediyorlar, ekonomiyi irdeliyorlar. Bilmeyenler ise bunları yapmayıp bilenleri takip ediyorlar. Ancak bu makaleden, yani 1981'den sonra piyasalar bir değişim geçirmesine rağmen halihazırda o bilenlerin baktıkları göstergeler büyük ölçüde aynı kaldı. Enflasyonu yüksek, bütçe açığı fazla, faizi marjlı, politik belirsizlikleri ve dalgalanmaları fazla mı diye üç-dört veriye bakıyorlar, bir olumsuzluk durumunda piyasayı bilenler hep beraber piyasayı terkedelim deyince, her ne kadar yanlış noktalara baktıkları için eleştirilseler de bilgisi olmayanlar da onları takip ediyorlar. Nitekim Türkiye'den Ağustos ayının başlarından Eylül'ün sonuna kadar 7 milyar dolar civarında bir çıkış oldu. Bilenler, bilmiyenler toptan Türkiye'yi terk etti; sorun yarattı. İkinci konu ise, enflasyonla mücadelede kamuoyunun yani bireylerin, firmaların, devlet de dahil herkesin enflasyonla mücadele konusunu benimsemesinin gerekliliğidir. Halihazırda Türkiye'de enflasyonun düşürülmesi konusunda büyük ve güçlü bir uzlaşma, dayanışma yok. Daha 1998 yılının başlarında enflasyonu yüzde 50'ye indireceğiz diye olaya başladığımız zaman, buna kimse inanmıyordu, böyle bir şey olmaz diyordu. Bir kere herkes yıllardır bu böyle gidiyor ve benim de herhangi bir şekilde bir zararım yok, ben kendimi şöyle veya böyle çeşitli mali enstrümanlarla bu enflasyonun etkilerinden arındırdım, diyor ve enflasyonun düşmesine inanmıyor veya ilgilenmiyorlardı. Ve bazıları da enflasyonun yükselmesinden kazanmaları nedeniyle, enflasyonun düşmesini istemiyor veya nasıl olsa olmaz şeklinde bekleyişlerine gerekçe arıyordu. Bu sebeple toplumun önemli bir kesimini enflasyonun düşeceğine inandırmak zor. İnanmadıkları için de herkes davranış biçimlerini yüzde 70-80 enflasyona göre ayarlıyor. Eskiden belki bu doğru bir davranıştı, fakat 1998 yılında sıkı bütçe politikasının, para ve kur politikaları ile uyumlu çalışması enflasyonu yüzde 50'lere doğru indirmesine önemli katkı sağladı. Diğer bir faktör ise, reel sektör üretimi planlarken bekleyişlerini 80'li enflasyona göre ayarlayınca stoklar birikmeye başladı. Mallara talep azalıyor ve satışlar düşüyordu. Bu durumda ya fiyatınızı indirip iç piyasaya satacaksınız ya da dışarıya ihraç edeceksiniz. Aslında ihracatımız iyi giderken Rusya krizi buna bir nokta koydu. Dolayısıyla 1998 yılının genel portresi bu şekilde gelişti ve yılın ikinci yarısındaki sermaye akışı ve global kriz ortamı bizi Eylül ayından itibaren soru işaretleriyle dolu bir ekonomiyle karşı karşıya bıraktı. Hazine nasıl borçlanacak, politik belirsizlikler nasıl hallolacak soruları ile yılın sonuna geldik. Biliyorsunuz, o sıralarda devalüasyon beklentileri ve söylentileri vardı. Ben devalüasyonun bu durumda gereksiz ve nedensiz olduğunu defalarca belirttim. Zira bizim kurla ilgili göstergelerimiz ve değerlendirmelerimiz buna herhangi bir neden veya gerekçe gösteremiyordu.

Burada bir parantez açayım ve ülkenin dış rekabetçi düzeyine kısaca değineyim. Kura baktığımız zaman üç noktaya özellikle önem veriyoruz. Bir tanesi kurun seviyesi. Bazı yıl, toptan eşya fiyatları, tüketici fiyatları, özel imalat sanayi fiyatları veya birim iş gücü maliyetini alırsınız. Hesaplarsınız. Kura, bir seviye tespit edersiniz. Bu şekilde yapılan hesaplamalar da gösteriyor ki Türk lirası 1987 ve 1999 yılları baz alınan endekslere göre reel olarak ne değerlenmiş ne de değer kaybetmiş.

Fakat bundan başka ödemeler dengesini korumak, kurla ilgili olarak politikaları takip ederken iki tane önemli gösterge daha var; bir tanesi üretkenlik. Verimliliği

artırırsanız sizin rekabet gücünüz artar. Veriler çok kesin olmamakla beraber, Türkiye prodüktivitesini her sene artıran bir ülke konumunda. Bunun çeşitli nedenleri var, bilgisayarlaşma deyin, özel sektörün dinamizmi deyin veya sermayenin maliyeti deyin ya da onunla ilgili kullanılan kaynaklar deyin; prodüktivite her yıl artıyor. Bu da size ödemeler dengesi açısından ek bir rekabet olanağı sağlıyor. Rekabetle ilgili üçüncü unsur ise kurun istikrarlı olması. Özellikle bir dahaki sene sonunda veya altı ay sonra Türk lirasının Dolar veya Euro ya da Mark olarak değerini tahmin edebiliyorsanız, yanılığınız az ise böyle bir istikrar ek olarak ihracat talebini de artırıyor. Yalnız mal ihracı değil aynı zamanda hizmet sektörü de planlarını, programlarını buna göre bir yıl veya altı ay önce yapıyorlar. Bu konuda yapmış akademik çalışmalar ilişkiyi açıkça ortaya koyuyor.

Dolayısıyla bütün bu üç unsura baktığımızda Türkiye'nin de bu aşamada rekabetçi düzeyinin uygun olduğu sonucuna varıyoruz. Burada tabii bir soru var, o da Asya ülkelerinin yaptığı devalüasyonun bizi ne ölçüde etkiler sorusudur. Kısa dönemde etkilenmeyeceğimizi biliyoruz, ama orta dönemde nasıl etkiler sorusu daha önem kazanıyor. Ancak şu bir gerçek ki, Avrupa Birliği ile yaptığımız Gümrük Birliği anlaşması bizi bu işten soyutluyor ve ek bir katkıda da bulunuyor. Çünkü Uzak Doğu ülkelerinden veya Latin Amerika'dan Avrupa pazarına girmek, oraya mal satmak son derece zordur. Ama bu anlaşmamız bizim Avrupa piyasasına kolayca girmemize olanak yaratıyor. Dolayısıyla biz kur meselesine bu açıdan hassasiyetle bakıyoruz. Nitekim ödemeler dengesi de hiç kimsenin tahmin etmediği şekilde 1998 yılında artı olarak sonuçlandı.

Bütçenin gayri safi milli hasılaya oranla yüzde 7-8 oranında bir açığı var. Ekonomi teorisi diyor ki; bütçende açık ve enflasyonda bir dengesizliğin varsa bu ödemeler dengesine olumsuz tesir eder ve sorun çıkartır. Ama Türkiye'de bu olmuyor, bütçe açığı ve enflasyona rağmen ödemeler dengesi de güçlü bir şekilde sürüyor. Ödemeler dengesinin cari işlemler bölümünde, yani mal ve hizmetlerin satımından kazandığımız para 63 milyar dolar. Bu paranın yarısı mal satımından yani ihracattan oluşuyor, bunun yarısı da hizmetlerden oluşuyor. Hizmetler örnek olarak Türkiye 2 milyar dolar faiz geliri elde ediyor; çoğunluğu Merkez Bankası'nın rezervlerinden kazandığı 1 milyar dolar. Neresinden bakarsanız bakın, ödemeler dengesine önemli bir katkıda bulunuyor. Ayrıca, Türk iş adamlarının yıllardır dışarıya yaptığı yatırımlarla ilgili olarak elde ettikleri gelirler var. Ödemeler dengesinde yani dövizle ilgili olan kısımda herhangi bir sorunum olmuyor ve önümüzdeki yıl için de olmayacak gibi gözüküyor.

Bu çerçevede ben 1999 yılının başına gelmek ve 1999 yılından ileriye nasıl baktığımız konusuna değinmek istiyorum. Son olarak bu değerlendirmeyi IMF geçtiğimiz haftalarda yaptı. Genelde, IMF de değer yargısını enflasyonun gelişimine göre yapıyor. Çünkü programda öne çıkan en önemli gösterge enflasyondur. Enflasyonda belirlenen hedefler tutarsa, zaten programın öbür parçalarının da normal gittiğini varsaymak gerekiyor. Bu da böyle oluyor. Programın içeriğine baktığımızda bütçe, parasal göstergeler, kur ve yapısalarda iyileşme olduğu da açıkça gözleniyor.

Merkez Bankası'nın ve Hazine'nin de Web sayfalarında programın ve IMF'in değerlendirmelerinin Türkçesi ve İngilizcesi var. IMF açıkça ekonomideki iyileşmeyi vurguluyor. Fakat ileriye baktığımızda bu iyileşmenin devamlı olması lazım diyor. Devamlı olmasının en önemli göstergesi de enflasyonun önümüzdeki dönemlerde de

düşmesi gerekliliği olduğunu hepimiz biliyoruz.. Enflasyonu düşürmek için, borç tuzağı denilen yani Hazine'nin kısa vadeli ve yüksek faizli borçlanmasını da önleyecek sağlıklı bir bütçe politikası, onu destekleyen veya belirli yerlerde öne geçen para politikası, kur politikası ve yapısal politikaların ısrarla uygulanması bir ön şarttır. Bunun üzerine bir de kredibilitiyi eklediğimiz ve dışarıdan da kaynakla desteklendiği zaman enflasyonun inişi ile ilgili olumlu gelişmeler ve beklentiler sürecektir. Tabii önümüzde seçim var. Biz seçimlerden sonraki dönemle ilgili olarak çalışmalarımıza başladık. Büyük ölçüde tamamladık. Enflasyonu daha düşük düzeylere çekecek, bunun yanında büyümeyi de eksilere götürmeyecek, makul düzeyde bir büyümeyi sağlayacak politikalarla dengesizlikleri düzeltecek konular üzerinde detaylı çalışmalar yaptık. Kuşkusuz seçimlerden sonra bu programa inanan bir hükümetin kurulması ve hükümetle beraber bu politikaların belirli bir süre uygulanması gerekir. Bu konularda IMF'le de zaten teknik konularda görüş birliği içindeyiz. Teknik çalışmaları Hazine'deki Merkez Bankası'ndaki, Planlama'daki ve Maliye'deki arkadaşlar yapıyorlar. Teknik çalışmalarda politikaları rakamlandırıyoruz, kabaca bir şekil veriyoruz. Mart ayında Washington'da olacağız, ilk adımları orada atacağız. Seçimden sonra kurulacak hükümete de bunu sunacağız. Teknokratlar olarak biz çalışmayı gerçekleştiriyoruz. Hükümet de politik isteğini, politik kararlılığını bunun içine koyarsa programın kredibilitesi çok artacaktır. Bugüne kadar uluslararası platformda Türkiye'yi içinde olduğu olumsuzluklardan kurtarıp ileriye doğru götüreceği bir veya iki senelik bir programda büyük yarar vardır.

Bu noktada merkez bankası bağımsızlığına ilişkin bazı yorumlar yapmak istiyorum. Merkez Bankası olarak mümkün olduğu kadar yansız ve bağımsız bir politika izlemeye çalışıyoruz. Bunun önemli unsurları Merkez Bankası'nın para politikasının belirginliği, tahmin edilebilirliği, şeffaflığı ve yaptığı işlerinin hesabını verebilmesidir. Merkez Bankası'nın bağımsızlığı kavramının içeriği de aslında bunu gerektirir. Şeffaf olacaksınız. Bir politika önlemi aldıysanız veya herhangi bir şekilde para politikalarını yürütürken yaptığınız değişiklik varsa veya o değişiklik ile ilgili olarak bir uygulamada belirli bir yönde gidiyorsa onun hesabını vereceksiniz, açıklayacaksınız. Üçüncüsü ise, tahmin edilebilir olacaksınız. Merkez Bankası'nda üç yıla yakın bir süredir görev yapıyorum. Bu zaman içinde bu üç hususa çok önem verdim. Bunun yanında çeşitli demeçlerimde popülist politikaları Merkez Bankası olarak müsaade etmeyeceğimizi defalarca söyledim. Türkiye artık böyle popülist politikaların uygulamasından mutlaka vazgeçmelidir. Bunun örnekleri, istisnaları oluyor ama geçmiş dönemlerde kişisel olarak bunu hissetmedim veya bana hissettirilmedi. Sayın Başbakanlarla ve Bakanlarla da zaten devamlı görüş alışverişindeyiz. Gözlediğim onların da popülist politika uygulamalarına Merkez Bankası'nı karıştırmak gibi bir düşünceleri olmadığıdır.

Yatırımcılar da siz popülist politika uygulamıyorsanız, ona göre davranıyorlar. Yalnız Merkez Bankası açısından söylemiyorum; Hazine'yi alın, Maliye Bakanlığı'nı alın, Hükümeti alın genelde popülist politikalarından uzaklaşmak güven ortamı oluşturuyor.

Bir de, popülist politika nedir onun tanımını biraz açalım. Popülist politikaların altında yatan neden, hükümetlerin kaynak bulunmadan ve kaynakları kendileri yöneterek, kişilere, kesimlere, sektörler veya üretim faktörlerine bir avantaj veya sübvansiyon sağlamasıdır. Daha önce de belirttim, küreselleşimde bunu yapabilirsiniz ama bunun bir kuralı var. Bütçeye popülist politikaların ödeneğini yazacaksınız, finansmanını göstereceksiniz. Aksi takdirde acısı şöyle veya böyle çıkar. Geçen sene ek bir bütçe

yoktu; başlangıçta mevcut bütçe uygulandı. IMF'in bıraktığı değerlendirme notu da Türkiye'nin faiz dışı fazlasının 1998 yılı için yüzde 4.7 olduğunu belirtti, 1999 yılı için de yüzde 3'lerde bir rakamı telaffuz ediyoruz. Bu rakamlar ciddi rakamlar. Popülist bir yaklaşıma giremeyecek, girmenize imkan vermeyecek rakamlar. Ama bunun ötesinde düşünce sistemi önemlidir. Belirli ölçülerde bütçeye bir ödenek koyduğunuz zaman bunu harcarsınız; bunun da popülist politika olarak nitelenmemesi gerekir. Eğer sizin bütçe faiz dışı fazlanız yüzde 3'se, yüzde 4'se bu çerçevede davranabilirsiniz, buna kimse bir şey demiyor. Böyle gelişmeler, seçim öncesi popülist politika uygulamalarına girişilmemesi beni umutlandırıyor. Bu durum bir iki seçimde de tekrarlandığı zaman artık kimsenin aklına "seçimler geliyor, popülist politikalar uygulanacak" diye bir düşünce gelmeyecek. Bu ise rejimin ve demokrasinin teminatı olacak.

Kamuoyu da bu prensipleri kabul edip politikalarına yansıttığı zaman, seçime yaklaşırken, zaten sağlıklı ekonomik politikaların uygulanıp uygulanmadığı hakkında kimsenin içinde soru işareti kalmayacak. Önümüzde iki aylık dönem var, göreceğiz. Zaten seçmen de durumu izliyor, buna önem veriyor. Seçmenin çok kısa dönem için elde ettiği birtakım getirilere veya gelirlere dayanarak oy verdiği inancında değilim, inşallah o safhaları da ileride ispatlamak fırsatı buluruz.

Şimdi emisyon politikamıza kısaca değinmek isterim. Biz merkez bankacılar, her yıl için yaptığımız tahminlere göre banknotları basma programını yaparız. Ona göre de Banknot Matbaası işlev görür.

Mevcut emisyonun, yüzde 100'ü ile yüzde 150'si civarında fazla banknotu hazırda bulundurmanız gerekir. Bu yalnız bizim değil, dünya merkez bankacılarının da görüşü ve uygulamasıdır. Ancak FED ve Alman Merkez Bankası'nın özel durumuna değinmek isterim. Bundesbank, banknotu yalnız kendi ülkesinden basmıyor, birçok ülkeden gelen talepleri de karşılamak zorunda kalıyor. Dolar'ın da aynı şekilde. Türkiye'de, 1970'li yıllarda tedavüldeki banknotların toplam bilanço içindeki oranı yüksekti. Çeşitli nedenlerle zaman içinde azaldı. Kişiler de daha az banknotu üzerlerinde taşır hale geldiler. Yüksek faiz, kredi kartlarının gelişimi, artan enflasyon oranları gibi başta gelen saikler bu durumu ortaya çıkarmdı. Kişiler tuttukları paraları bir an önce ya ellerinden çıkartıyorlar ya da bankaya yatırıyorlar. Bankalar da banknotları Merkez Bankası'na getiriyor. Ancak banknotlarla ilgili değerlendirmelerin ikinci bir boyutu var; bugün Merkez Bankası memur maaşlarının ödendiği ayın onbeşlerinde, şeker bayramında, kurban bayramında tedavüldeki banknotlarda böyle bir yükseliş gözler. Bu dönemlerde para talebindeki artışı anlatmaya gerek yok. Dolayısıyla emisyon miktarında sıçrayışlar görüldüğü için de bizim hazırlıklı olmamız gerekir. Bunun ötesinde paranın az veya çok basılmasını günlük işlerden arındırıp teorik bir yere koymamız gerekir. Para niçin arz edilir; nedeni basit, bunun bir talebi vardır. Bir para talebinin fonksiyonları nedir dediğiniz zaman iktisat literatüründe klasikleşmiş tanımına göre, para talebi büyüme hızınıza bağlıdır, enflasyonunuza bağlıdır ve faizle ters orantılıdır. Yani faiz artarsa para talebi azalır. Bir de bekleyişlerle ilgilidir. Türkiye şartlarında bu bekleyişlere genellikle döviz kurunu koyarız. Bütün bunlar da para talebini oluşturur. Bu para talebini para arzına eşitlediğiniz zaman politikanızı yönlendiriyorsunuz demektir. Eğer para arzı bu talepten düşükse faizler fırlar. Bazen de gerekir. Fazlaysa enflasyon veya büyüme artıyor demektir. Dolayısıyla para politikacısı olarak ilk önce buna bakmamız lazım. Bunun ötesinde bir gözlemimiz de şu; enflasyon düşmeye başladığı zaman para

talebi enflasyona paralel olarak düşmüyor. Örneğin cebinizde bir milyon lira var, enflasyon yüzde 80 de olsa yüzde 50'lere de düşse yine siz o bir milyon lirayı cebinizde tutuyorsunuz. Parasal göstergeler olan M1, M2, M2Y, M2YR de enflasyonda düşüşe paralel bir tarzda azalmıyorlar. Nedeni para talebinin enflasyonda paralel düşürülemediği.

Merkez Bankası olarak uyguladığımız para politikasının temel prensiplerini bir kez daha yinelemek istiyorum. Biz faize karışmıyoruz kuru ve parasal göstergeleri kontrol ediyoruz. Bu temel strateji, fakat bunun ötesinde para politikamızın birtakım prensipleri var. Bunları dört noktada özetlemek mümkün.

Birincisi, biz kamu sektörünü veya Hazine'yi direk olarak finanse etmiyoruz. İkinci prensip, likiditeyi piyasaya vermemiz. Diyoruz ki piyasanın günlük likidite ihtiyacı var, piyasaya para vermem lazım. Repo ihalesini açıyorum. Bankalara parayı veriyorum. Bu para kamuya gider, özele gider, ihtiyacı olan alır. Buna biz karışmayız. Dolayısıyla likiditeyi piyasaya bankalar aracılığıyla veriyoruz. Üçüncüsü ise; şeffaflık, hesap verilebilirlik ve tahmin edilebilirlik prensipleri. Bu bizim karakterimiz ve politikalarımızın temel niteliklerinden biri. Dördüncü prensibimiz hep ileriye bakmamızdır. Geçmişteki verileri veya oluşumları değerlendirip, para politikamızı ileriye doğru çiziyoruz. Bunun altında yatan neden ise para politikalarının en temel hedefi olan enflasyonu düşürmek ve fiyat istikrarını sağlamaktır. Teorik ve ampirik çalışmalar bize gösteriyor ki para politikaları vasıtasıyla enflasyonla mücadele uzun vadede gerçekleştirilebilir, kısa vadede değil. Bu politikaların sürekli olması gerekir. Biz para politikamızda parasal tabana önem veriyoruz. Net iç varlık artışına bakıyoruz. Döviz alıp satarak net iç varlık-net dış varlık ilişkisine özen gösteriyoruz. Döviz alarak likiditeyi artırdığımız zaman döviz rezervlerimiz de artıyor. Bu bir anlamda hem güvenilirlik sağlıyor hem de ödemeler dengesi açısından da sağlıklı bir gösterge oluyor.

Likiditeyi iç parayla sağladığımız zaman bunun yarattığı etkiler daha değişik ve enflasyonist bir nitelik taşıyor. Dolayısıyla biz net iç varlıklara bu açıdan da bakıyoruz. Bunun ötesinde de parasal taban dediğimiz yani net iç varlıklar ve net dış varlıkların toplamından oluşan büyüklük vasıtasıyla yaratılan paranın toplamına da bakıyorum. Bunun da enflasyonla uyumlu hale gelmesi kuşkusuz bir gerek. Yarattığımız paranın enflasyonla olan ilişkisini nasıl sağlıyoruz diye sorduğumuzda ekonomi literatüründe "aktarım mekanizmaları" devreye giriyor. Merkez bankaları parayı belirli ölçüde parasal genişleme veya daralma yolu ile bankalarda bulunan vadeli, vadesiz, döviz hesaplarının büyüklüğüne tesir ediyor. Bu büyüklüklerle enflasyonu ilişkilendiriyorsunuz. İlişki akademik olarak ispatlanırsa, o zaman aktarım mekanizmaları iyi çalışıyor demek. Türkiye uzun yıllar yaşadığımız enflasyon dolayısıyla etkin bir aktarım mekanizmasına malesef sahip değil. İlişkiler tespit ediyoruz ama güçlü ve beklenildiği gibi değil. İnanıyorum ki ileride enflasyon sorununu hallettiğimiz zaman bu mekanizma çok daha etkin ve düzgün çalışacak. Bir örnek vereyim; Avrupa Merkez Bankası Avrupa'nın onbir ülkesindeki düzgün çalışan bu aktarım mekanizmalarını biraraya getirmiştir. Diyorlar ki geniş anlamda para arzı yani bütün bankalarda bulunan vadeli, vadesiz bütün paraların toplamı olan M3 yıllık yüzde 4,5 artacak. Niçin diye sorduğunuzda enflasyonla parasal büyüklüklerin ilişkisi çok üst düzeyde diye cevap alıyorsunuz. Enflasyonun yüzde 2 olması için, yüzde 0.5 produktivite artışı ve yüzde 2 de büyüme ve uygun parasal genişleme yüzde 4,5'dur diyorlar. Hem enflasyonu, hem büyümeyi, hem produktivite artışını karşılayacak

paranın miktarı yüzde 4,5'tur. Halen M3 yüzde 4,75 yıllık artışı gösteriyor, 0,25'lik bir marjları ki üç aya kadar biz onu indiririz diyorlar. Tabii, diğer dışsal gelişmeler uygun olursa.

Biraz önce de söylediğim gibi para, Merkez Bankası'nın para bazını yani rezerv para X dediğimiz büyüklüğü de kontrol altına alıyoruz. Şimdi bir örnek vereyim, Rusya krizinden önce Temmuz başlarına kadar çok fazla döviz gelmişti. Biz bu dövizleri satın almıştık ve tabii bunun karşılığında piyasaya para verdik. Kriz ortaya çıkınca dövizler gitti. Likiditeyi verdik. Çektiğimiz tutar, yani ters repo 1,8 katrilyon TL veya 6 milyar dolar civarındaydı. Rusya kriziyle de 6 milyar dolarlık miktar da dışarı gidince Ekim ayında piyasaya 5-6 milyar dolar civarında para verir hale geldik. Böylece bir anda 12 milyar dolarlık hareket kabiliyeti ile piyasayı paniğe kaptırmadan likiditeyi sağladık. Bu hareket kabiliyetinin genişliği bizim için gayet güzeldi. Merkez Bankası olarak 6 milyar dolar parayı çekerken bir anda 5-6 milyar dolar eşiti likiditeyi piyasaya verdik. Eğer böyle bir politika olmasaydı, Rusya krizinden sonra piyasanın ihtiyacı olan 5-6 milyar dolar civarında Türk Lirasını piyasaya enjekte etmeseydik, piyasanın ne hale geleceğinin tahminini size bırakıyorum. Türkiye dururdu. Onun için bu konuda çok hassasız.

Likidite sağlama veya çekme işlemlerinin tekniğini size kısaca anlatayım. Her sabah ilgili bölümdeki arkadaşlarım o gün piyasanın ne kadar paraya ihtiyacı olduğunu, piyasadaki bize dönecek parayı, Hazine'nin vergi olarak toplayacağı ve bize yatıracağı parayı da hesaplayarak likidite ihtiyacını belirliyorlar. Tabii ki öngörülerini ve diğer olası gelişmeleri de ekliyorlar. Hazine'yle son derece yapıcı ve güçlü bir diyalogumuz var. Bu diyalog çerçevesinde Hazine'nin günlük nakit hareketini çok az yanılma ile tahmin edebiliyorlar. Sabah biz 09.30 civarlarında piyasadaki en son bilgileri alıyoruz ve o gün piyasaya ne kadar likidite vereceğimizi veya çekeceğimizi belirliyoruz. Bunu gerek günlük repo ihaleleri, gerekse Interbank piyasası kanalları ile gerçekleştiriyoruz. Piyasa da bunun farkındadır. Yanlış tahmin yaparsanız, piyasa hemen tepkide bulunur. Döviz alır, satar, faizleri indirir, çıkartır. Ama bazen biz döviz almak istersek o zaman bu likiditeyi kısıyoruz ve piyasa da getiriyor bize döviz satıyor. Piyasa döviz satmak istemediği takdirde o zaman bir bakıyorsunuz faizler fırlamış. Faizler hemen etkileniyor. Piyasada otomatik çalışan mekanizmalar var ki siz herhangi bir şekilde yanılırsanız dahi piyasa sizi belirli bir yere getiriyor. Piyasa da bizim bu tür hesaplamayı yaptığımızı bildiği için rahat. Daha doğrusu tahmin edilebilirlik bir rahatlık getiriyor. Biz piyasaya o gün ne ihtiyacı varsa veriyoruz, kısarsak niçin kısıtığımızı da anlatıyoruz. Döviz almak istiyorsak açıkça söylüyoruz ve isteyince de döviz alıyoruz. Faizlerin yükselmesini istiyoruz, o zaman parayı sıkmanız lazım, ama geçtiğimiz dönemlerde bütçe politikası sıkı olduğu için parayı mümkün olduğu kadar çok sıkarak götürmedik, uyumlu çalışmaya özen gösterdik. Bu da faizlerin anormal artışını önledi. Biz bir yılı aşkın bir süredir aynı politikayı izliyoruz, dolayısıyla piyasa da bunu biliyor. Piyasa bizim hem güvenilirliğimiz, hem de tahmin edilebilirliğimizi bir araya koyuyor ve diyor ki Merkez Bankası beni likiditesiz bırakmaz. Dikkat ederseniz, likidite ayrı para arzı ve talebi arasındaki ilişki ayrıdır. Tabii ki aralarında teorik bir ilişki var ama günlük uygulamalarda siz işin dozunu ayarlayabiliyorsunuz. Bunu kur politikasıyla bir araya getiriyorsunuz. Onun için de merkez bankacılığının ve merkez bankaları politikalarının da bir sanat olduğunu söylüyorlar. Gerçekten sanatın ayrı bir dalı.

Bu noktada faiz ve kur hareketlerinin başka bir yönünü de dile getirmek isterim. Ekonomist Mishkin'e göre sanayileşmiş ülkelerde yapılan sözleşmelerin vadeleri genellikle uzundur. Mesela Amerika'da, Avrupa'da ücret sözleşmelerinin, mal alım satım sözleşmelerinin, kira sözleşmelerinin veya finansal yatırım araçlarının vadeleri uzundur. Bu sözleşmelerin içerdiği para cinsi de kendi ülkelerinin parası ile yani güçlü paralardan oluşur. Bizim gibi gelişmekte olan ekonomilerde ise genellikle vadeler kısadır. Hele de Türkiye'de iyice kısadır. Bu sözleşmelerde para birimi ise dolar ve mark gibi güçlü paralardır. Tekrar sanayileşmiş ülkelere dönersek, yapılan bu sözleşmelerin değerini kurlardaki değişiklikler etkilemez, ama faizde bir oynama olduğu takdirde bu, sözleşmelerin değerini azaltır veya artırır. Bu nedenle o ülkelerde faiz son derece de önemlidir. Bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde ise faizle oynadığınız zaman o sözleşmenin süresinin kısa olması nedeniyle etki son derece düşük olur; ancak kurda bir oynama olduğu zaman sözleşmelerin değeri önemli şekilde değişir. Bu da bizi şu sonuca götürüyor; bizim gibi ülkelerde kur değişimleri çok önemli. Sanayileşmiş ülkelerde ise, faiz bu öneme haiz. Onun için para politikasını yönetirken kontrol açısından ikisinden birisini tercih etmeniz lazım, ikisini beraber kontrol edeyim dersiniz o zaman sorun çıkar. Bu nedenle biz Merkez Bankası olarak politikamızı, kuru kontrol etmek, faizi ise bırakmak şeklinde belirledik. Faizin piyasada süpürücü bir unsur olarak görev yapması gerekiyor. Nitekim de krizden önce Asya ülkelerinde, Rusya'da, Latin Amerika ülkelerinde uygulanan para politikalarında şunu gözlüyoruz: Faiz, para politikalarının esas unsurunu teşkil ediyor ve faiz çok önemli bir para politikası aracı olarak ellerinde bulunuyor, bunu kullanıyorlar. Buna karşılık döviz kurları genelde dalgalı kurlar ve karışılmıyor. Piyasa da onu biliyor, olumsuz veya olumlu gelişmeler piyasalarda kurlara yansıyor, kurlar değer kazanıyor veya kaybediyor.

Asya krizinden önce bazı ülkeler kurda sabit veya belli bir kura dayalı sistemleri benimsemişlerdi. Bu nedenle makro ekonomik politikalarındaki dengesizlikler kurlara yansımıyordu. Kısa vadeli fonlar veya sıcak para kurun üzerindeki baskıyı yumuşatıyor ve günü kurtarıyordu. Bu süreç uzunca bir süre böyle devam etti, ama Asya'da bir anda kriz ortaya çıkınca bunun böyle gitmeyeceği anlaşıldı. Sabit kur sistemi Asya krizinin en önemli nedenlerinden biri olarak gösterildi. Biz ise, biraz önce de belirttim, tam tersini uyguluyoruz. Kuru tutuyoruz, günlük ayarlıyoruz. Yani sabit bir kur değil. Dalgalı kur sisteminin bir başka uygulaması. Buna karşın, faiz sistemi süpürüyor. Dengesizlikleri düzeltiyor. Dikkat edin Rusya krizinden sonra olaylar faizin üzerine yansıdı, faizler fırladı. Hepimiz alarm durumuna geçtik. Faizde yüzde 150'leri gördük. Bu dayanılacak bir reel faiz değil, ama bizi iki yönden korudu. Birincisi, ödemeler dengemizi korudu; ikincisi piyasanın düşüncelerini hemen yansıttı. Belirsizliğin derecesini size oranları ile gösterdi. Belirsizlik azalınca, zaman içinde yavaş yavaş aşağı indi ve yılbaşından sonra döviz gelmeye başladı. Fakat 12 Ocak'ta Brezilya'da kriz ortaya çıkınca küresellik etkisini gösterdi ve faizler bir anda 20 puan daha yükseldi. Bugünkü ihalede yüzde 120'ler civarında. Ayrıca önemli bir talep mevcut. Yabancıların da talebi var. Bu piyasaya bir kez daha gösteriyor ki faiz yüzde 120'lere de fırlasa biz faize dokunmuyoruz. Seçime kadar ve ondan sonra da aynı politikalarımız sürecektir. Biraz önce de belirttiğim gibi IMF'le ekonominin daha sağlıklı olması, enflasyonun daha fazla inmesi için önemli bir diyalog ve çaba içindeyiz. Tabi bu ne kadar çabuk gerçekleşirse maliyeti de o kadar az olur. Dolayısıyla Mishkin'in teorisi geçerli oluyor. Gelişmekte olan ülkeler için, kuru tutup faizi piyasaya bırakmanın doğru politikalar olduğu ortaya çıkıyor. Bu genelleme sanayileşmiş ülkeler için değil tabi. Sanayileşmiş ülkeler için Alman Maliye Bakanı

Lafontaine'nin önerdiği bir sistem var. Eski bir yaklaşım ama bu arada sıkça söz edilir oldu. Bu sisteme göre, bir hedef band içinde dolar, euro ve yen dalgalanacak, bandın alt ve üst sınırları aşılsa müdahale edilecek. "Target Zone" dedikleri sistem. Ancak yanlış bir politika uygularsanız, örneğin bütçe açığınız fazlaysa veya para politikanız çok gevşekse bütün bunları kura yansıtmadığınız takdirde belirli bir zaman sonra acısı çıkıyor. Band içinde uygulama iyi de bandın alt ve üstünde müdahalelerin sonunun nereye varacağı kestirilemiyor. Bunu sanayileşmiş ülkeler, Almanya'nın baskısı ile halen tartışıyorlar.

İç borç durumumuzu değerlendirirsek, her yıl artan bir iç borç ile karşı karşıya kaldığımızı görürüz. Öte yandan bu borcun vadesinde yenilenmesi sorunu da mevcut. Türkiye'nin iç borcu 1994 yılı sonunda 9 milyar dolardı. Bu borç, 1995 sonunda 12 milyar dolar, 1996 sonu itibariyle 18 milyar dolar, 1997 sonu itibariyle 26 milyar dolar, halihazırda da 32 milyar dolara erişti. İncelediğinizde, bu dönemde 9 milyar dolar reel faiz ödenmiş, 13-14 milyar dolar civarındaki dış borç ana para faizleri iç borç haline dönüştürülmüş, Ekim-Nisan aylarında da 25 milyar doların vadesi gelecek, o zaman ne olacak diye piyasalar sormaya başladı. Cevabı basitti. Ama anlatmakta güçlük çektik. Birincisi korkunun ecele faydası yok, bunu bir şekilde ödeyeceksiniz. Türkiye her zaman borcunu zamanında ödemiştir. İkincisi, 1997 senesinde 20 milyar dolara e?it borcu yenilemi?iz. 1998'de 25 milyar dolar olmu?. Onu da yenileriz. Ancak ?u bir gerçek ki bu sene bu i?i bir anda kesip önlemini almaz, düzgün, kredisi yüksek, güvenli politikalar uygulamazsak bir dahaki sene yine aynı yere geleceğiz. Bu sefer 30 milyar doları nasıl yenileyeceğiz sorununu tekrar düşünmek zorunda kalacağız. O zaman da bunu gerçekleştirebileceğiz ama bu yaşanılır bir hayat değil.

Ekonomi büyürken mevcut borçları yenilemekte zorluk yok ama maliyeti yüksek oluyor. Bir örnek vereyim; Brezilya krizinden önce Hazine'nin faizi yüzde 118'e, 119'lara inmi?ti ki faizler bir anda yüzde 140'lara yükseldi. Krizden sonra da tekrar yüzde 120'lere ini? sürecine geçene kadar üç hafta içinde Hazine yüzde 140'lardan borçlanmak zorunda kaldı. Bu, 150 trilyon ek bir maliyete sebep oldu. Bu çok maliyetli bir iş, borçları yenilesek bile yükü giderek ağırlaşıyor. Düşünün 1994 yılı sonunda 9 milyar dolardan halihazırda 32 milyar dolara yükselen borcu dış borca çevirebilseydik, belki 9 milyar dolarlık reel faiz yerine 3 milyar dolarlık reel faiz ödeyecek ve toplam 12 milyar dolar olacak iç borcumuzu daha rahat yenileyip, o kadar büyük bir borç tuzağının içine düşmeyecektik. Bu kadar yüksek faiz ödemeyecektik. Bunun da ötesinde 13 milyar dolarlık dış borç iç borca dönüşmeseydi ve yaklaşık bir hesaplama 6 milyar dolar tutarında ek bir reel faiz ödemeseydik 20 milyar dolarlık bir imkan ortaya çıkacaktı. Bu para alt yapı yatırımlarına ve hatta popülist politika uygulamalarına yönelseydi bile ülkeye önemli katkıları olacaktı. Faizler çok daha aşağıda belirlenecekti. Beni üzen nokta bu; ancak buna bir son vermemiz lazım. Aksi takdirde maliyeti çok ağır oluyor.

Güçlü, güvenli bir ekonomi politikası verimliliği sürdürebilir ve enflasyonu düşürebilir. Daha önce de söylediğim gibi bu piyasada bilenlerle bilmeyenler var, bilenler geliyor enflasyona bütçe açığınıza bakıyor, politik istikrarsızlığınız var diyor. Üç tane göstergeye bakarak bir karar veremezsiniz. Türkiye de bu krizlerden tabii ki etkileniyor maliyetleri oluyor ama belirli ölçülerle çıkıyor. Benim 16 tane artışı, 4 tane de eksisi olan böyle bir listem var. Ondan sonra da Türkiye'nin artıları bunlar, eksileri bunlar diyorum.

Şimdi bankacılık kesiminin reformuna ilişkin gelişmeler üzerinde durmak istiyorum. Biz teknokratlar olarak Bankalar Kanunu konusunda ısrarcıyız. Genelde baktığımız zaman bunun dört tane nedeni var. Bir tanesi bankacılık sektörü ile ilgilidir. Bütün sektörlerde olduğu gibi bankacılık sektörü de yaşayan ve dinamik bir sektör, onun sağlığı ile ilgili önlemler hemen bir önlem alıp bırakmakla olmuyor. Devamlı yenileştirmemiz, iyileştirmemiz gerekir. İkinci neden bununla bağlantılı. 1997 Asya krizinden sonra bütün dünyada gözler bankacılık sektörüne çevrildi, bir çok uluslararası uzman bankacılık sektörünün nasıl olduğunu incelediler ve raporlarını yazdılar. Tabii ki Türkiye'ye de eğildiler. Akıllarında soru işaretleri var ama genelde Türk bankacılık sistemini diğer ülkelerle kıyasladıklarında iyi bir sisteme sahip olduğumuzu belirttiler. Ancak akıllarda kalan soruları cevaplamak gerekir. Eksikleri tamamlamak lazımdır. Üçüncü nokta bankalar kanunuyla ilgilidir. Bankalar Kanunu'nun bazı maddeleri 1994 senesinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş. Anayasa Mahkemesi bu iptal kararını 11 Aralık 1998'de yayınladı ve bize 6 aylık da bir süre verdi. Bu yasal boşluğu mutlaka gidermemiz gerekir. Bunun da ötesinde yine ikinci nedenle bağlantılı olarak 1997 senesinde merkezi Basle'de bulunan BIS kurumu ki bankacılığın denetim sistemleri ve stratejileri ile ilgili en yetkili organlardan bir tanesidir; 25 tane kural önerdi. Bu kurallar iyi bir bankacılık sistemine sahip olmak için yapacağınız denetimde dikkat edilecek hususları kapsamaktadır. İlgili hükümetlerin belirli çerçevede bu prensipleri alıp yasal değişiklikleri yapmaları, özellikle Asya krizinden sonra bir zorunluluk haline geldi. Bir de Avrupa Birliği'nin bankacılıkla ilgili direktifleri var. Bütün bunları dikkate aldık ve bir tasarı hazırladık. Bu tasarı bizi bankacılık sisteminin sürekli sağlıklı olduğunun işaretlerini verecek bir noktaya getirecektir. Sayın Temizel ile birlikte Bütçe Plan Komisyonları'nda iki gün, iki gece uğraşarak tasarımı belirli bir yere getirdik ve hazırda olan yapısal reformlarla beraber bizim hem IMF'e hem uluslararası piyasalara söz verdiğimiz noktalardan birisi olduğu için biz de bu konuda çok ısrarcı olduk. Sayın Ecevit ve ilgili Bakanların da bunu benimsemesiyle bu arada tasarımı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden çıkartabiliriz diye ümit ettik, fakat gerçekleşme olmadı. Tahmin ediyorum ki seçimlerden sonra ilk ele alınacak kanun tasarısı bu olacaktır. Kurulacak hükümetin de birinci görevi kanımca budur. Tasarıda öngörülen prensiplerden bir tanesi de bu denetim sisteminin bağımsızlaştırılmasıdır. Ancak bağımsızlık herkes her istediğini yapar, asar keser anlamında değil, bütün dünya sistemlerinde olduğu gibi işbirliğine yatkın ve prensipleri olan bir bağımsızlıktır. İlgili bilgileri Merkez Bankası veya Hazine'nin alacağı ve değerlendireceği bir sistem tasarıda yer aldı.

Bu arada bir konuya değinmek istiyorum. Biliyorsunuz 1994 yılında hükümet yüzde 100 mevduat garantisi kararını aldı. Bu kararla da 1994 krizinin daha derinleşmesine mani oldular, ama bir sistem yüzde 100 garantiyi sürdürerek bugüne geldi. Teknik tabiriyle "moral hazard" dediğimiz durumlar ortaya çıkmaya başladı. Bunun anlamı şu, devlet yalnız bankacılık sistemine değil, sanayiye ve hizmet sektörüne veya diğer sektörlerde yaptıkları işlerde yüzde 100 garanti verdiği zaman, bu işin sahipleri "kar benim, zarar devletin" prensibini hemen benimseyip işlerine koyulurlar. Piyasa mekanizmasıyla yönetilen ülkelerin en çok dikkat ettikleri hususlardan birisi "kar zararın kardeşidir" prensibidir. Kar olduğu takdirde zarar da olabilir, ama zarar devletin, kar benim prensibi olmaz. Olursa devlet zarar görür. Finansal piyasalara yüzde 100 garanti getirildi, ama garantinin belirli bir zaman içinde azaltılması prensibi de benimsendi. Benim üç senelik Merkez Bankası Başkanlığım sırasında çeşitli girişimlerde bulduk. Araştırmalar yaptık. Garantinin kaldırılacağına dair bir hava yarattığınız zaman yüzde 100 garantiden çeşitli şekillerde yararlanmış orta ve küçük

ölçekli bankaların zor duruma düşmemesi için gerekli bir zaman kolladık. O zamanın, makro ekonomik politikaların sağlıklı, iyi uygulandığı, enflasyonun düştüğü zaman olduğunda hepimiz hemfikir olduk. Ancak biz bu üç sene içinde uygun ortamı maalesef bulamadık. Uygun olmayan bir zamanda bu yapılırsa çıkacak sorunlar, sistemi yaralayabilir.

Öte yandan kamu bankaları pratik olarak hep yüzde yüz garanti içinde kabul edilir. Halihazırda bankacılık sektöründe devletin yüzde 35 civarında payı var, ama devlet bankaları olduğu zaman zaten herkes yüzde 100 garantide diye düşünüyor. Bu ise sistemde bir eşitsizlik yaratıyor. Türk bankacılık sisteminin dünya standartlarına eşitlenmesinde iki unsura dikkat etmemiz lazım; yüzde 100 garanti tabii ki olamaz, düşünülemez, fakat buna karşılık kamu bankalarında mutlaka özelleştirme veya özerkleştirme yaparak eşit bir düzeye gelmelerini sağlamamız gerekir.

Öte yandan Türkiye'nin 1933 senesinde kurduğu Tasarruf Mevduatı Sigorta Sisteminin de çok önemli olduğunu unutmamak gerekir. 1983 yılında yapılan son değişiklikle Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu bugüne kadar 2 milyar dolar prim tahsil etmiş. Primleri değerlendirmişiz. Tutarı 2,5 milyar dolar yapmışız, yani yüzde 25 de kazanmışız. Merkez Bankası tabii ki sistemde birtakım sorunlar ortaya çıktığı zaman Fon'u kullanıyor. Dünyaya baktığımızda çeşitli uygulamalar var. Asya ülkelerinde böyle bir sistem yok. Amerika'da 100 bin dolara kadar sigorta var, Avrupa'daki çeşitli sistemler ise Avrupa Birliği standartlarına uymaya çalışıyor. Mesela Alman sistemi bankacılık üzerinde denetimini çok ağır hissettiren son derece de güçlü bir sistemdir. Bu sistem çeşitli koşullarla, bir mudi için bankanın sermayesinin 2/3 oranında garantiyi sağlıyor, ama o sigortayı sağlamanız için, bankalar birliğinin kurduğu bir sistemin içine girmeniz gerekiyor. Buna girerken de size çok güçlü ve zor şartları empoze ediyorlar. Bunları yaparsanız sigortaya girebilirsiniz diyorlar. Bir örnek vereyim; benim özel sektörde çalıştığım grup 1992 yılında Berlin'deki ilk yabancı bankayı kurdu, sonra bu sonra bu sigorta kurumuna gidip mevduatı sigortalamak istedik. Gittik. Bizden taahhütler aldılar. 1994 krizi başladığında kurduğumuz banka 40 milyon mark civarında bir mevduat toplamıştı. Alman otoriteleri bizden Türkiye'deki kriz ortaya çıkınca durumu riskli görüp, 40 milyon mark civarındaki mevduatımızı 20 milyon marka indirmemizi istediler. Ben böyle düşünemediğimiz bir durumla ilk defa karşılaştım. Burada bu kurumun gücüne dikkatinizi çekerim. Bizi zorladılar ve mecbur kaldık. Mevduatı nasıl indireceğimize dair birtakım metotlar bulduk, 15 bin marktan daha düşük mevduat kabul etmiyoruz dedik, sonunda mevduatı 29 milyon marka indirdik. Bu zorlamanın nedeni şuydu; Türkiye'den kaynaklanan bir sorun nedeniyle bankaya bir şey olsa ve mevduatı ödemek gerekirse ki bu kurum gereğini yapacak ve ödeyecekti. Onun önlemini baştan alıyorlar. Dolayısıyla böyle işleyen sigorta sistemleri var. Moral Hazard olayını böyle önlüyorlar.

Şunu hatırlatayım ki bankacılık sistemi güvene dayanan bir sistemdir. Kesin olmayan konularda değer yargılarına gitmenin, hele hele kötölemenin veya negatif unsurlar taşıyan beyanlarda bulunmanın sisteme son derecede zararı vardır. Her türlü bilgi devletin elindedir. Ben mesleğe otuziki sene önce bankalar yeminli murakıbi olarak başladım; on sene bu görevi yaptım. Daha sonra da ilgim azalmadı. Geçen zaman bana şunu gösterdi ki; bankaları denetlemek, bankaların sağlığı hakkında karar vermek öyle basit bir olay değildir. Bankaları çeşitli incelemelerden geçirdikten sonra haklarında karar veriyorsunuz. Dolayısıyla devlet bilgileri kendine saklar. Bütün dünyada bu böyledir, devlet sistemin ne olduğunu bilir, o sistemle ilgili herhangi

olumsuz bir şey yaratmamak için bu tip bilgileri kesinlikle açıklamaz. İlgili önlemleri alır. Bir örnek vermek gerekirse Avrupa'da Asya ülkelerine ve Rusya'ya kredi veren birçok ülke bankası var, Latin Amerika'ya kredi veren Amerikan bankaları var. Burada batan paralarla ilgili herhangi bir şey söylenmiyor, yazılmıyor. Devlet de bunlarla ilgili bir yorumda bulunmuyor. Dolayısıyla bankacılık sistemi güvene dayanan, bilip bilmeden de konuşulmaması gereken bir sistem olduğu inancındayım. Bunun ötesinde yayınlanmış bilgileri şöyle bir derlediğimiz zaman Türk bankacılık sisteminin yapısı hakkında bir fikir sahibi olabilirsiniz. Bu bilgilere göre on büyük bankanın Kasım ayı sonu itibarıyla sistem içindeki payı yüzde 66'dır. Bu on büyük banka içinde özel ve kamu bankaları var. Tabii ki kamu bankalarında birtakım sorunlar var, ancak onların sorunları bütçeyle ilgilidir. Çözümü de ayrı; onu bir kenara koyuyoruz. Ayrıca bu on bankaya ilaveten yirmi tane de yabancı banka var ve toplam aktif içindeki payları yüzde 6'dır. Sayıları ondörde ulaşan yatırım bankalarının payları da yüzde 5'dir. Bu üç gruba dahil 44 bankayı topladığımızda sistemin yüzde 76'sını oluşturduğunu görürüz. Geriye kalan yüzde 24'lük bir payın içinde de otuz tane banka kalıyor. Bu grupta aralarında çok güçlü, kuvvetli, her an aktif olan özel sektör bankaları da mevcut, sorunları olan bankalar da var, ama sorunları olan bankaların oranı yüzde 8'i geçmiyor. Bu rakam 1994 krizinden sonra da değişmedi. 1994'te özel sektörde bir bankanın başında, masanın öbür tarafındaydım. Yine aynı olaylar cereyan etti, sisteme olan güveni azaltacak birtakım söylentiler çıktı, işleri karıştıranlar oldu; ancak Türk bankacılık sistemi 1994 krizinden fazla hasar görmeden çıktı. Sistem güven bunalımı sorunundan yara almadan kurtuldu.

Bu noktada Türkiye'nin globalleşen krizden en az zararla çıkmasının nedenlerini açıklayan noktalara da kısaca değinmek ve sözlerimi tamamlamak istiyorum. İlk olarak kur politikası geliyor. Kur politikamız hiçbir şekilde Asya, Rusya veya Latin Amerika'daki ülkelerinkine benzer bir kur politikası değildir. Türkiye'ye gelen kısa vadeli dış borçları o kadar yüksek değil. Onları da belirli ölçüde yüksek rezervle halledebilecek bir durumdayız. "Globality" veya "küresellik" dediğimiz olayın içindeki payımız oldukça azdır. Bu bizi korudu. Bu yapıda çok fazla globalleşsek zaten birtakım sorunlar da beraberinde gelirdi. Finansal derinliğimiz az. Örneğin bankacılık sisteminin aktif toplamı 114 milyar dolar, milli gelirimiz 200 milyar dolardır. Bütçe politikası biraz önce de söylediğim gibi hiçbir şekilde gevşek bir politika değil. Para politikası, sıkı ve kredibilitesi yüksek bir politika şeklinde uygulanıyor. Birikmiş deneyimlerimiz var. Türkiye'nin kamu borçlarının gayri safi milli hasılaya oranı yüzde 40'lar civarında, oldukça düşük bir oran. Maastricht Anlaşması'ndaki kriterlere göre yüzde 60'ın altında olması gerektiğini hatırlatırım. İhracatımız mal, hizmet, bölge ve sektörler olarak iyi dağılmış bir durumdadır. Ödemeler dengesinden elde ettiğimiz 60 milyar doların yüzde 50'si reel sektörün mal ihracatından, yüzde 50'si hizmetlerden geliyor; böyle bir dağılım aslında güzel bir dağılımdır. Türkiye'de verimlilik artışı diğer sanayileşmiş ülkelerden daha fazladır. Ayrıca büyüme hızımızda son devre hariç son yıllarda düşme olmadı. Döviz kurunun yabancı paralar karşısında değerlenmesi ve orada bir köpük oluşmasına, yani "kur köpükleri"ne müsaade etmedik. Türk Bankacılık sistemi 130 sene önce kurulmuş, birtakım birikimleri olan, Asya'daki veya diğer ülkelerdekine benzemeyen, belirli geleneklere sahip ve göreceli olarak sağlıklı yapıda bir sistemdir. Finansal piyasalarımızda istikrar var. Politik istikrarsızlığa rağmen bütçe politikalarımız fazla politikleşmemiş. Borç tuzağına düşmüş bir bütçemiz var, ama yine de o faizi çıkarttığımız zaman kalan faiz dışı bütçe fazlası yüzde 4'ler civarlarında. Bunlar artı unsurlar. Eksilerimize baktığımız zaman, ilk sırada enflasyon gelmektedir. Enflasyonu düşürmek için kurumlar ve kişiler pek hazır

değil, enflasyon onlar açısından cazibesini koruyor. Uyguladığımız politikaların kredibilitesi çok yüksek değil, yani halk hala tam anlamıyla inanmıyor ve güvenmiyor. Biraz önce de söylediğim gibi enflasyonu yüzde 50'ye düşüreceğiz diyoruz, inanmıyorlar. Düştüğünü gördükten sonra da mutlaka bir olumsuz taraf arıyorlar. Politik istikrarsızlığı söylemeye gerek yok, nk tüm bunlarla ilgili bir durumdur. Bir de yapısal politikalarımızda boşluk var. Hep beraber buna biraz gayret edersek bu anlattığım dört negatif unsuru da tahmin ediyorum yok edebiliriz. Böylece Türkiye ilerideki yıllarda artıları daha fazlalaşmış bir konuma gelebilir. Buna inanıyorum.